Aleksandar Grličkov

A NEMZETI KÉRDÉS, A KOMMUNISTA- ÉS MUNKÁSMOZGALOM

A nemzeti kérdés komplex és összetett jelenség, a nemzeti érdek szintézisét képezi, a jelentősége állandóan növekszik. A nemzeti kérdés elválasztha-tatlan összetevő részévé válik mind a belső politikai, gazdasági és szociális viszonyoknak, mind a nemzetközi közösség világméretű politikai és gazdasági viszonya gyökeres átalakulási folyamatának.

A nemzeti kérdés jelentőségének növekedését egy társadalmi rendszer sem kerüli el. A jelenség egyidőben van jelen és kerül napvilágra az iparilag fejlett országokban, és azokban az országokban, amelyek lemaradtak az anyagi termelőerők fejlődésében.

A modern világban a nemzeti kérdés megnövekedett jelentőségének különböző a társadalmi tartalma. Elsősorban különbözőek a hordozói – az osztályok és társadalmi rétegek – az adott társadalmi rendszerben, különbözőek a történelmi céljai, különböző az értelme és tartalma az előző évszázadokhoz viszonyítva.

Az októberi forradalom győzelme; a szocializmus, mint világfolyamat megjelenése a modern történelem színterén, a többi szocialista forradalom győzelme, a gyarmati és félgyarmati rendszerek széthullása az alapvető tényezők, amelyek az egyes országokban a nemzeti érdekeket hordozó új társadalmi erők megjelenését segítették elő.

A nemzeti kérdés a gyarmaturalom elleni- és szocialista forradalmak szerves része

A nemzeti érdek megvalósításáért folyó harc különböző politikai keretek között, más osztályjelleggel s más osztályérdek zászlaja alatt folyik az egyes országokban. A nemzeti önállóságért és egyenjogúságért, az új és igazságos nemzetközi viszonyokért folyó harc hordozói megváltoztak. A nemzeti kérdés alkotó része a gyarmaturalom elleni és a szocialista forradalmaknak. Ugyanakkor a nemzeti kérdés összetevő része a szocializmusnak, mint világfolyamatnak, s az újonnan feltörő civilizációnak is, amely a napjainkban zajló történelmi korszak jellemzője.

A modern világtörténelem üzenete félreérthetetlenül rámutat, hogy minden szocialista forradalomnak összetevő és elválaszthatatlan része a nemzetfelszabadítási tényező. A gyarmaturalom elleni forradalmakban a nemzetfelszabadító tényező képezi a potenciális erőt, s egyben jelentős feltétele az új nemzetek kialakulási folyamata meggyorsításának. Önálló törekvésükkel a nemzetfelszabadító erők nemcsak szövetségese, hanem a munkásosztály szociális felszabadításáért vívott harc mozgató ereje is.

A nemzeti kérdés jelentőségének ilyen növekedése jelentősen megváltoztatta a mai világban a foradalmi és osztályharc feltételeit, de emellett elősegítette a munkásosztály dinamikus megnövekedését, a szocializmusnak egyes országokban való megjelenését s világfolyamattá való fejlődését, valamint a gyarmaturalom elleni forradalom fellángolását.

A modern történelem tanulsága, hogy téves az a felfogás, mely szerint a nemzeti kérdés a múlté, a XIX. századhoz tartozik, és csökken a jelentősége, mert szem előtt tartva az anyagi termelőerők igen gyors növekedését, a termelés nemzetköziségét, a tudományt és technológiát illetve, a tudományos-technologiai forradalmat, a nemzeti kérdés elsősorban csak a tőkés világ problémája, s nem a szocialista társadalomé. Azonban tanúi vagyunk, hogy az évszázad melyben élünk, a nemzeti önállóságért és a nemzeti egyenjogúságért folytatott harc évszázada. Ez a nemzeti kérdés felfrissülése más társadalmi és politikai keretek között más osztályjelleggel. Más társadalmi és osztály tartalommal, nemcsak a múlthoz viszonyítva, hanem a jelen évszázadban is. Az ésszerűtlenségig fokozott nemzeti elvakultság, mely az elmúlt két háborúra jellemző, a tőkés osztály érdekeinek és ellentmondásainak zászlaja alatt fejlődött ki.

Ezért joggal feltehető a kérdés, hogy mivel magyarázható a nemzeti kérdés állandóan növekvő jelentősége, mai kifejezési formáiban, a nemzetközi viszonyok rendszerében és összetételében, a több nemzetiségű közösségek rendszerében és viszonyaiban, és általában a világon.

A nemzet keletkezését és létezését nem a tőkés társadalmi-gazdasági viszonyok és a tőkés piac feltételezi. A történelem igazolta, hogy az árupénz viszonyok túlszárnyalták a tőkés termelési viszonyok kereteit, ugyanúgy igazolta azt is, hogy a nemzet kialakulásának folyamata felülmúlja magát a tőkés termelési viszonyt. Másrészt annak ellenére, hogy a nemzeti kérdés hordozói változnak megnyilvánulási módjuktól függően, a nemzeti kérdés felfogása lényegében nem változik. A nemzeti kérdés társadalmi értelme a népek egyenjogúságáért és önállóságáért való törekvésében, a nemzetté való alakulásuk és nemzeti érdekük megvalósításáért való küzdelemben jut kifejezésre.

A szocializmusért vívott harc elősegíti és érvényesíti a nemzeti szabadságért és egyenjogúságért folytatott törekvést

Tehát mindaddig, amíg léteznek áru-pénz viszonyok a nemzeti érdek nemcsak politikailag és gazdaságilag, hanem teljes egészében kifejezi, és megtartja a nemzeti kérdés tartalmát a mai viszonyokban. A szocialista

termelési viszonyok fejlődésükben és érvényre jutásukban mindinkább megszüntetik a különböző objektív nemzeti érdekek antogonisztikus kifejezési módjait, azonban nem szüntetik meg azokat az ellentmondásokat, amelyeket maguk az árutermelés gazdasági törvényszerűségei, az anyagi termelőerők egyenlőtlen fejlődése hordoznak magukban, ami elsősorban „a nagyobbat a kisebbért" cseréjének eredménye.

Ebből, természetesen nem vonható le az a következtetés, hogy a nemzeti ellentmondások, illetve a különböző nemzeti érdekek összetűzése kizárólag a régi, tőkés társadalom jellegzetessége. Ezek összetevő, szerves részei a szocialista társadalomnak is fejlődési folyamatában.

A nemzeti kérdés jelentőségének növekedése általában a munkásosztálynak a szocializmusért folytatott harcában és a szocializmus kiépítésében a szocializmus fejlődésének és a világra gyakorolt hatásának is eredménye. A szocializmus mint világfolyamat és világ rendszernek fejlődése, erőteljesen előmozdította és érvényre juttatta a népeknek a nemzeti szabadságára és egyenjogúságára való törekvését. Az elidegenedés, a kizsákmányolás bármely formája, vagy a leigázás elleni harc az egyéniség felszabadulásáért vívott harc és a szocializmusnak – amely a politikai és gazdasági viszonyok sajátos rendszere –, minden alapvető értéke, egyben harc a nemzeti egyenlőtlenség, a nemzeti leigázás bármilyen formája ellen.

A szocialista forradalmak győzelme erőteljesen megindította ezekben az országokban a népek nemzeti felszabadulásának és nemzeti egyenjogúságának törekvését. A világtörténelem és a nemzetközi közösségek szinterén a nemzeti kérdés teljes összetettségében lépett fel, majd mindinkább növekedett, s növekszik ma is jelentősége. Jelentőségét nem csökkenti a munkásosztály hatalomra jutása, amely az osztály- és nemzeti érdekek hordozója. Ezzel új távlatok nyílnak e kérdés sikeresebb megoldására.

A szocialista erők hatásának látványos fejlődése a politikai, gazdasági és szociális körülmények fejlesztésére az egyes országokban és a szocialista erők hatásának erősödése a nemzetközi közösségben, előidézte, hogy a nemzeti kérdés előtérbe került, és pozitív szerepet játszik a munkásosztálynak a szocialista forradalmi feltételek kialakításában, valamint a szocializmus kiépítéséért vívott harcában. Az új osztálylényeg és tartalom csak felélesztette és igazolta a marxista állásfoglalást, „hogy nincs nemzeti felszabadulás, szociális felszabadulás nélkül és fordítva."

A nemzeti kérdés jelentőségére a világ új politikai viszonyaiban erőteljesen hat az egyenlőtlen fejlődés

A gyarmaturalom elleni forradalom politikai, gazdasági és szociális céljai kétségtelenül a nemzeti kérdés jelentősége növekedésének tényezői a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok rendszerében és öszetételében. A gyarmaturalom elleni forradalom lendületet ad az eddig elnyomott és elfojtott erőknek, a nemesi nemzetiségi közösségek gyorsabb nemzetté való alakulásában. Az ilyen népek nemzetté való alakulásának lassú folya-

mata semmiben sem csökkentette törekvésüket, hogy kiálljanak a nemzetközi közösségek elé közös érdekeik megvédéséért. Az újonnan felszabadult országokban, az új, vezető társadalmi erők arra törekszenek, hogy a nemzetközi közösség rendszerének viszonyában megteremtsék a politikai és gazdasági egyenjogúságot, hogy felgyorsítsák az anyagi termelőerők fejlődését, hogy rövid időn belül megváltoztassák a gazdaság struktúráját és a lakosság szociális összetételét. A nemzet kialakulása ezekben az országokban nehéz, összetett folyamat, amelyet sokszor a gyarmati elnyomás akadályoz. A közös érdek jelentőségét nem csökkenti, mely a fejlődésnek ebben a szakaszában állami érdek.

A nemzeti kérdés megnövekedett jelentőségére az új politikai viszonyok között a világon erőteljesen hat az anyagi termelőerők egyenlőtlen fejlődése is, mint az objektív gazdasági törvényszerűségek hatásának eredménye.

Az egyenlőtlen fejlődés különböző politikai-gazdasági jellege az iparilag fejlett és a fejletlen országok közötti viszonyban nyilvánul meg, de kifejezésre jut egymás közötti viszonyaikban is, és az iparilag fejlett országok közötti viszonyban is.

Az autorhikus irányzatok, az egyes országok bezárkozása a regionális gazdasági szervezetekbe mély ellentmondások megnyilvánulása, melyek jelen vannak a világon, az egyes szociális rendszerekben és a bennük levő országokban.

Történelmi jelentőségű fordulat

Teljes egészében a nemzeti kérdés jelentőségének növekedése a világgazdasági érdekek fokozatos átalakulásában és módosulásában tükröződik. Ez volt az egyedüli kritérium, amelyre a múltban a nemzetközi gazdasági viszonyok elmélete és gyakorlata támaszkodott, s ezzel a világpiac egysége a nemzeti érdekkel. Az általános világgazdasági érdek felcserélése nemzetgazdasági érdekkel történelmi jelentőségű fordulat a mai világ fejlődésében, a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokban. A teljes egyenjogúságra, a kölcsönös és egyenlő haszonra való törekvés mindinkább alapvázát képezi a nemzetközi gazdasági viszonyok fejlődésének. A világ összes nemzetének törekvéséről van szó, hogy felszabaduljanak a kizsákmányolás bármely formája és az egyenlőtlen jogi helyzet alól, elsősorban az iparilag nem eléggé fejlett nemzetek az iparilag fejlettekhez viszonyítva.

Az általános világgazdasági érdek nemzeti érdekkel való felcserélése a mai történelemben a világ politikai térképének változásából, az egységes tőkés piac széthullásából, a szocialista országok megjelenéséből, a gyarmaturalom és a neokolonializmus minden formája elleni harcból ered. A nemzeti kérdés, nemzeti érdek növekedése és jelentősége nemcsak kifejezi a népeknek az egyenjogúságra és önállóságra való törekvését, hanem teljes politikai erejükkel követelik azok megvalósítását, a világ új gazdasági felosztását, az anyagi termelőerők és az ipari kapacitások áthelyezését.

A nemzetközi munkás- és kommunista mozgalom természetesen nem marad e gyökeres változások és átalakulások hátterében. Minden ország munkásosztálya előtt szükségszerűen felvetődik a kérdés, milyen a viszonya más országok munkásosztályával, pl.: az iparilag fejlett országok viszonya a nem eléggé fejlett országok munkásosztályával szemben és fordítva. Emiatt a nemzeti kérdés a munkásosztály szocializmusért vívott harcának, stratégiájának és taktikájának elválaszthatatlan része volt és marad is. A marxista tudományban és a forradalmi gyakorlatban állandóan jelen volt és van még ma is a nemzeti kérdés a munkásosztály és a proletariátus szocializmusért vívott harca folyamán. Szerves része a harc stratégiájának, és sikeres vagy sikertelen megoldásától függ a proletariátus osztályharcának győzelme vagy veresége.

Természetesen a nemzeti kérdés, mint minden más társadalmi jelenség sem, nem mentes ellentmondásoktól. A mai viszonyok között az ellentmondások lényege elsősorban a nemzetközi méreteket öltő termelés objektív törvényszerűségeiben rejlik; egyrészt a tudományban és technológiában, másrészt viszont az autarchizmusra való törekvésben, a nemzeteknek és az egyes országoknak a gyors és komplex nemzeti fejlődésre való törekvésében. Ez az ellentmondásos törekvés objektívan és egyedül serkenti a világ új gazdasági felosztásáért folyó harcot, az egyenjogú politikai és gazdasági viszonyokért vívott harcon keresztül, az új nemzetközi gazdasági rendszerért. Mint minden más ellentmondás, ez sem mentes a világ és az egyes országok fejlődésére gyakorolt negatív következményektől. Ettől függetlenül, az egyenjogúságért, a függetlenségért és az imperialista elnyomás, a hegemonizmus elleni harc a haladó törekvések erőforrásai a világ fejlődésében.

(2) *A nemzeti kérdés minden eddigi szocialista forradalom győzelmében döntő jelentőségű volt*

A nemzeti kérdés összetevő része volt és marad is a munkásosztálynak a szocializmusért vívott harcának. A munkásmozgalom és a szocialista erők járultak hozzá a legnagyobb mértékben ahhoz, hogy a nemzeti kérdésnek és a nemzeti érdekeknek, mint számos politikai, gazdasági és szociális tényező összefogó kifejezésének megfelelő helyet adjon mind a proletariátus világméretű osztályharcában, mind az egész emberiség történelmében. A marxista tudomány hagyatéka, Marx, Engels, s különösen Lenin állásfoglalása elméleti alapul szolgál a nemzeti kérdés sikeres megoldásában, amely szerves része a proletariátusnak szociális és nemzeti felszabadulásáért vívott harcának.

Az évszázad kezdetén a nemzeteknek az önállósulásra való jogának meghirdetésével Lenin tudományos és történelmi alapot ad, amelyeken később kiépülhetnek mind az általános elvek és állásfoglalások, mind a nemzeti kérdés lehetséges és valószínű megoldásai az egyes országok különböző történelmi feltételeiben, a fejlődés egyes szakaszaiban a proletariátus hatal-

máért vívott forradalmi harcának és a szocializmus építésének konkrét feltételeitől függően.

Az adott objektív körülmények között a szocializmus a történelmi azon konstansai alapjain fejlődik, amelyek fennálnak a szocializmus, mint társadalmi berendezési rendszer, pénz-áru viszonyok, és értéktermelés túlhaladásáig. Az összes döntő tényező figyelembevételével, melyek a múltban is társadalmi keretet képeztek és meghatározták, befolyásolták a nemzetek megalakulását, individualitásukat, Lenin voltaképpen elfogadta a nemzeti érdek összetett megnyilvánulását a proletariátus szocializmusért vívott harcának különböző szakaszaiban, és a szocializmus építésében. Az osztályharc folyamán a munkásosztály érvényesüléséért, a nemzeti érvényesülésért, a nemzeti egyenjogúságért folyó harc jelentős tényező volt, s ma is az. Tehát, abban a folyamatban: a munkásosztály saját felszabadításáért vívott harca egyben a nemzeti felszabadulás feltétele is.

Erről Lenin egyértelműen ezt mondja: „... A marxisták nem veszíthetik szem elől az erőteljes gazdasági tényezőket, melyek a nemzeti államok megalakításának irányzatát szorgalmazzák. Eszerint „a nemzetek önrendelkezése" a marxisták programjában történelmi-gazdasági szempontból nem jelenthet mást, mint politikai önrendelkezést, társadalmi önállóságot, a nemzeti állam megalakulását."

A nemzeti kérdéshez való viszonyulás számos megrázkódtatásnak az oka a munkásmozgalomban

Természetes, hogy a marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat mindig külön figyelmet szentelt a nemzeti kérdésnek, mert az a munkásosztály szocializmusért vívott harcának történelmében szervesen összekapcsolódik a proletariátus osztályharcával. Minden eddigi szocialista forradalomban a nemzeti kérdés döntő, szinte sorsdöntő jelentőségű a siker elérésében. A kommunista- és munkásmozgalmak, melyek stratégiájukban, taktikájukban sikeresen és egyedülállóan összesítették az osztály és a nemzet közötti viszonyt, sikeresen összekötötték az osztályharcot a nemzeti felszabadulásért folyó harccal, sikeresen végigvezették a szocialista forradalmat. Ezzel ellentétben, azok a pártok, melyeknek nem sikerült vagy nem tudták megvalósítani az osztály és a nemzet egyesítését, nem tudták eredményesen megvalósítani a szocialista forradalmat sem, s nem érték el, hogy országukban nemzeti erővé váljanak. Egyes országok (Alzsír, Kuba stb.) nemzetfelszabadító harcában, melyek idővel szocialista, szociális forradalmakká nőttek át, a kommunista pártok nem is vettek részt, a forradalmi események nélkülük zajlottak le.

A nemzeti kérdéshez való viszonyulás számos megrázkódtatásnak az oka a munkásmozgalom eseményteli történelmében, különösen a század kezdetén. Így a lengyel nemzeti kérdés közvetlen indítéka az I. Internacionálé megalakulásának. A II. Internacionálé széthullása 1914-ben szintén közvetlenül a nemzeti kérdéshez és a hozzá való viszonyuláshoz kapcso-

lódik. A nemzeti és a nemzetközi érdek jelentősége, viszonya és ezen Internacionálé tagsága elsődleges feladatának tökéletes felülvizsgálata egyebek között közvetlen indítéka, a II. Internacionálé széthullásának.

A nemzeti kérdéssel az Októberi forradalom is szembekerült. Az új szovjet szocialista köztársaság többnemzetiségű közösség is. Emiatt foglalkozik Lenin is olyan sokat a nemzeti kérdéssel, és ő járul legjobban hozzá, hogy a marxista tudománynak és a forradalmi gyakorlat megoldja a nemzeti kérdést a sikeresen megvalósult szocialista forradalomban.

Nagy fellendülést és történelmi jelentőségű fordulatot jelent a kommunista- és munkásmozgalomban a marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat számára, hogy a szocialista forradalom több országban győzedelmeskedett, és számos szocialista állam megalakult. A nemzeti kérdés, az osztály és a nemzet viszonya új minősítést kap. A kommunista és munkáspártok új viszonyában és a szocialista államok közötti viszonyban is megfelelő formát kell találni az új tartalmakhoz.

A szocialista forradalom több országban győzött, de a marxista elméletet és a forradalmi gyakorlatot készületlenül találta. Az új történelmi feltételek mellett a kommunista mozgalom előtt egészében, teljes intenzitásával és összetettségében merül fel az osztály és nemzet, valamint a nemzet és nemzetköziség viszonyának kérdése nemcsak a kommunista pártok közötti viszonyok rendszerében, hanem a szocialista államok között is.

A még ma is fennálló különbségek

Az egységes nemzetközi kommunista szervezet, a Komintern feloszlatása – az adott nemzetközi körülmények feltételei között, amikor a kommunista pártokat az egyes országokban csak csoportoknak, az egységes szervezet különítményének tekintették – , az intézményesített keret felszámolásának kezdetét jelenti, amelynek keretében ez az elv egyedül megvalósulhat.

A proletár internacionalizmus, mint második elv a kommunista pártok egymás közötti viszonyának rendszerében és struktúrájában gyökeres átalakulásokon megy keresztül, s mind szembetűnőbb, hogy új politikai tartalomra van szükség.

A szocialista országokban a marxista tudomány és a forradalmi gyakorlat lemaradása az újonnan kialakult forradalmi viszonyok, valamint a konkrét, objektív körülmények és érdekkülönbségek a szocializmus építésében kihatással voltak az osztály és nemzet, nemzeti és nemzetköziségi viszonya felfogásában és tartalmában jelentkező különbség elmélyítésére, a proletár-, később pedig a szocialista internacionalizmus elvének interpretálásában. Ezek az elvi különbségek még ma is fellelhetők a szocialista államok kommunista pártjai közti viszonyokban.

A Tájékoztató Iroda összetűzése a Jugoszláv Kommunista Párttal 1948-ban a maradi felfogás megnyilvánulása, hogy a kommunista pártok közötti viszonyt az új alapelveken a proletár internacionalizmus új társadalmi

tartalmán kell kiépíteni, illetve visszatükrözte a felkészületlenséget arra, hogy a kommunista pártok közötti viszonyt Komintern idejétől eltérő formában új elveken fogadják el. Ez az összetűzés a kommunista mozgalmak egymás közötti viszonyának történelmében egyben egy időszaknak a végét, és az új viszonyok kiépítésének kezdetét jelzi. A fejlődés történelme később arról tanúskodik, hogy a kommunista és munkáspártok közötti viszony, a szocialista országok közötti viszony alakulása nem merült ki ezzel az összetűzéssel, ezzel az esettel. A sorra kerülő összetűzések közös jellege, hogy magukba foglalják a hatalmon levő és hatalmon nem levő kommunista pártok törekvését az új irányelvek kiépítésében és érvényrejuttatásában, a kommunista pártok és szocialista államok közötti viszony politikai és jogi előírásainak új elveit.

A JKP összetűzése a Tájékoztató Irodával 1948-ban és más összetűzések ösztönözték az olyan erkölcsi és politikai normák elvi viszonyának gyorsabb tisztázását és érvényrejuttatását, mint: az egyenjogúság, a szuverenitás, tiszteletben tartása, a belügyekbe való be nem avatkozás, minden párt felelőssége munkásosztálya és népe előtt. Ebből világosan és félreérthetetlenül az következik, hogy a proletár- és a szocialista internacionalizmus nem lehetnek szuper-elvek, tőlük függetlenek, s még kevésbé, hogy valamilyen magyarázattal semlegesítsék és csökkentsék jelentőségüket. A nemzeti és nemzetköziségi viszony különböző értelmezése és tolmácsolása, a proletár- és szocialista internacionalizmus társadalmi-politikai tartalmának különböző értelmezése jelen van a kommunista pártok és a szocialista államok közötti viszony jelenlegi fejlődésében is.

A nemzeti kérdést az egyes kommunista pártok még ma is nem a jelen alkotó részének, hanem a múlt maradványának tekintik

A nemzeti kérdést egyes kommunista pártok néhol még ma is a múlt maradványának tekintik, amit lényegében már túlhaladtak, vagyis mint ami nem képezi a jelenkori viszonyok alkotó részét. Ugyanakkor e felfogás védelmezői igyekeznek bebizonyítani, hogy a nemzeti kérdés a marxista elméleten alapszik. És nem csak ez, hanem az a felfogás is, hogy a nemzeti kérdésnek növekszik a jelentősége, eltávolodást jelent a marxista tanítástól. A marxista gondolatnak valamivel lassúbb behatolása az új tartalmakba és konkrét megoldásokba más kérdés. A nemzeti kérdés és nemzeti érdek, mint a szocialista forradalom, a munkásosztály szocializmusért vívott harca és a szocializmus világfolyamattá való növekedésének alkotó része, mindinkább megköveteli a kommunista pártok és a szocialista országok közötti viszonyt mindinkább a marxista szellem uralja.

Az egyes kommunista pártoknak a nemzeti kérdésről és a nemzeti kisebbségek jogairól már régóta tévesek a nézeteik, vagy marxista megalapozottságú állásfoglalásuk ingadozó a párt stratégiájában. Ez számos kommunista pártra vonatkozik, melyek olyan országokban működnek, ahol több nemzet és nemzetiség él. Az ingadozás mellett, egyeseknél még ma is

jelen van a téves, marxistaellenes állásfoglalás. A tévelygések és tévutak még fennállnak a nemzeti kisebbségek jogait illetően a többnemzetiségű közösségekben. Emellett mindinkább hirdetik az új tézist a szocialista nemzetről (a többnemzetiségű közösségekben is), ami többnemzetiségű közösségbe való egybeolvasztás törekvésének kifejezője, a gyakorlat pedig egyes országokban erre is irányul, ami a nemzeti kisebbségek megszüntetését is jelentheti.

Szem előtt kell tartani, hogy a kommunista mozgalom uttalan utakon halad és tévelygések fenyegetik. Ebből a szempontból a nemzeti kérdés sem kivétel. Ez a történelmi tapasztalat mindmáig.

A kommunista mozgalom a proletariátus forradalmi harcában két külön veszéllyel kerül szembe. Az első veszély a proletariátus forradalmi harcában a nemzeti kérdés jelentőségének lebecsülésében, lekicsinyítésében rejlik. Éppen az ilyen állásfoglalás miatt került sor a múltban is és ma is a munkás- és a kommunista mozgalmak súlyos vereségére. Szem előtt tartva a jelenlegi alakulásokat és felfogást melyek jelen vannak, s melyeket védenek. Az ilyen eseményekre a jövőben is számítani kell.

A második veszély a proletariátus forradalmi harcában a nemzeti kérdés jelentőségének és szerepének túlbecsüléséből ered. Ennek lehetőségei a társadalmi haladásban, a proletariátus szocializmusért vívott osztályharcában nagyok, de mégsem határtalanok. Ezért a kommunista és munkásmozgalom történelme állandó kutatás tárgya volt és marad; s ezáltal állandó a próbálkozás az osztály és nemzet közötti viszony optimális határainak meghatározásában, nemzet és nemzetközi érdek viszonyának meghatározásában, mind a proletariátus forradalmi harcának stratégiájában és taktikájában, mind az uralmon lévő kommunista pártok és a szocialista országok közötti viszony rendszerében és struktúrájában.

A nemzetközi osztályszolidaritás közömbös a munkásosztály számára

A szocializmus világjelenséggé való fejlődése s a szocialista országok mind nagyobb száma növeli az osztály és nemzet, nemzet és nemzetközi viszony kérdésének időszerűségét a kommunista pártok és a szocialista országok közötti viszony rendszerében és struktúrájában. Ezeket a viszonyokat nem lehet elvontan szemlélni, hanem konkrétan az adott történelmi keretek között. A történelmi tapasztalat és a jelen valóságának háttérbeszorítása nem vezet sikeres megoldásukhoz.

A nemzetközi osztályszolidaritás közömbös a munkásosztály számára. Megnyilvánulásának formái és céljai különbözőek a munkásmozgalom történelmének egyes időszakaiban. Ettől függetlenül a munkásosztály nemzetközi osztályszolidaritása soha sem jelentkezett a nemzeti érdekeit tartalmazó társadalmi kereteken kívül. A nemzetközi osztályszolidaritás a szocialista társadalmi-politikai rendszer számára is közömbös, melyben a munkásosztály a vezető erő, és egyidőben az osztály- és a nemzeti érdek hordozója is.

A történelem ráruházta a munkás- és kommunista mozgalomra a nemzeti kérdés megoldásának összetettségét, feltételezettségét és kölcsönös összefüggőségét is. A munkásosztály szocializmus kiépítéséért folyó forradalmi harcában a nemzeti kérdés különböző formákban merül fel: a kezdetleges, embrionális formájától kezdve, mikor még nem volt megoldás, egészen az összetett viszonyokig, melyek beivódnak a szocialista országokban hatalmon levő kommunista pártok közötti viszonyokba.

Mindebből kifolyólag a nemzeti kérdés objektívan, nemcsak szubjektívan a munkásosztály szocializmusért vívott harca stratégiájának és a szocializmus világ rendszerré való kifejlődésének egyik kulcskérdésévé vált.

Az osztály- és nemzeti kérdés

A marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat történelmében állandóan jelen volt az osztály és a nemzet közötti viszony kérdése. Ez miatt az osztály és a nemzet közötti viszony kérdése a proletariátusnak a szocializmusért és a szocializmus kiépítéséért vívott harcában stratégiája és taktikája számára nem jelent sem új elméleti, sem új gyakorlati, politikai kérdést.

A proletariátus szociális és nemzeti felszabadulásáért vívott harcának egyes történelmi időszakaiban az osztály és nemzet viszonyától függően különböző társadalmi tartalma volt a marxista elméletnek, és a forradalmi gyakorlatnak. A proletariátus forradalmi harca számára jelentős történelmi időszakokban, az osztály és nemzet közötti viszony kérdése az elméletben és a forradalmi gyakorlatban a konkrét feltételektől függően különböző tartalommal és összetettséggel merül fel.

Amennyiben a proletariátus forradalmi harca konkrétabb formában jelentkezik, mint pl: a szocialista forradalom közvetlen szervezése, a szocializmus kiépítése a többnemzetiségű közösségekben, valamint a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok kiépítése a világ számos szocialista országa között, mind nagyobb követelmények hárultak a marxista elméletre, és a forradalmi gyakorlatra, hogy sürgősen megoldást találjon az osztály és nemzet közötti viszonyok rendezésére az új, korszerű feltételek mellett.

Kétségtelen, hogy ezzel magyarázható a különbség az osztály és nemzet viszonyának magyarázatában, a kérdés összetettsége, elméleti és politikai megközelítése terén Marxnál, Engelsnél, és Leninnél. Ebben rejlik a marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat különböző követelmények jelentkezése az osztály és nemzet viszonyának elméleti és gyakorlati fejlesztésében, különböző feltételek mellett, a kiépült szocialista országban, s általában az osztályharc különböző feltételeihez alkalmazkodva, a proletariátus szocializmusért vívott harcának különböző útjain.

Mint ismeretes, Marx és Engels munkáikban nem szentelnek különösebb figyelmet a nemzeti kérdésnek, mint döntő tényezőnek a proletariátus osztályharcának politikai programjában. Számukra a nemzeti kérdés a burzsoá forradalom kérdése, s ezzel egyike a munkásosztály szociális felszabadulásáért vívott harc megvalósított előfeltételeinek. Tevékenységük ide-

jében Nyugat Európa iparilag fejlett országaiban a nemzet kialakulása már befejeződött. Ezért tudományos és politikai érdeklődésük elsősorban az osztályproblémákra, s a proletariátus forradalmi harcának osztályjellegére irányult.

Természetesen, téves lenne azt a következtetést levonni, hogy Marx és Engels elméleti munkáikban teljesen mellőzik a nemzeti kérdést, s ebben az értelemben az osztály és nemzet viszonyának összetett rendszerét is. Ellenkezőleg, munkáikban találkozunk ezzel a kérdéssel. Habár nézeteik magukon viselik a kor jegyét, de még ma is jelentős értéket képeznek a proletariátusnak a szociális felszabadulásért vívott forradalmi harcában. Néhány jelentős elméleti ismeret tükrözi a nemzeti kérdéshez, valamint az osztály és nemzet kérdéséhez való viszonyulásukat a proletariátus forradalmi harcának teljességében.

A proletariátusnak ahhoz, hogy sikeresen megvalósítsa a szocialista forradalmat előbb mint nemzeti erőnek, az osztály és az összes nemzeti érdek hordozójának kell érvényesülnie

Igén értékes felfogást tartalmaz a Kommunista Párt Kiáltványa, mely szerint a proletariátus politikai hatalomért vívott harcának előfeltétele, hogy a proletariátusnak előzőleg a nemzeti osztály szintjére kell emelkedni. „A proletariátus burzsoázia elleni harca kezdetben formáját tekintve nemzeti, habár tartalmát tekintve nem is az... Azonban, ha a proletariátusnak először meg kell ragadnia a politikai hatalmat, hogy nemzeti osztállyá emelkedjen, hogy nemzetté alakuljon, akkor még ő is nemzeti, habár nem a burzsoá értelemben."

Felfogásuk félreérthetetlenül rámutat, hogy a proletariátusnak ahhoz, hogy sikeresen véghez vigye a szocialista forradalmat előzőleg nemzeti erőként kell érvényesülni, olyan erőként, mely egyidőben az osztály- és az összes nemzeti érdekek hordozója, képviselője. Ez a marxista felfogás rámutat az osztály és nemzet, és nemzetközi érdek lehetséges és valószínű viszonyának alapjára a proletariátusnak a szocializmusért vívott harcában, és a szocializmus építésének folyamatában. Ma az a tény, hogy a munkásosztály egyidőben nemzeti erő, valamint az osztály és nemzeti érdek hordozója, bizonyítja, hogy közvetlenül felelősséget vállal népe előtt forradalmi akciójáért. Ebben rejlik az osztályjelleg és nemzeti jelleg közötti szoros kapcsolat is, mely objektív elméleti és politikai keretet képez a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok fejlesztésére a proletariátus és élcsapata, a kommunista pártok között, függetlenül attól, hogy hatalmon vannak, vagy nincsenek. Egyedül ily módon lehet az az osztály- és nemzeti érdeket az érdekek szerves egységeként megvalósítani. A szocializmusért vívott harc és az építésének feltételei mellett, a proletariátus az osztályérdekével együtt megvalósítja nemzeti érdekét is és fordítva –, a nemzeti érdekével együtt megvalósítja az osztályérdekét is.

A proletariátus nemzetközi mozgalma csak a szabad nemzetek között lehetséges

A második tartós értékű előfeltétele a munkásosztály szociális felszabadulásának, hogy a nemzeti felszabadulással van kapcsolatban és fordítva. Szerintük az osztályharc és a munkásosztály szociális felszabadulása a nemzeti felszabadulás, „különben a nemzeti felszabadulás csak látszat lenne." Az osztály és nemzet egymás közötti feltételezettséget akkor is meghatározzuk, amikor a marxizmus klasszikusai a proletariátus nemzetközi mozgalmának egységét a nemzetek önállóságához kötik: „a proletariátus nemzetközi mozgalma csak a szabad nemzetek között lehetséges." Az osztály és nemzet közötti releváns viszony lényeges meghatározása, hogy az csak a szabad nemzetek között alakulhat ki. Csak ilyen társadalmi keretben lehetséges megvalósítani az osztály és nemzet egymás közötti feltételezettségét a munkásosztálynak a szocializmusért vívott harcában. Ez a társadalmi keret, hogy a proletariátus nemzetközi mozgalma csak a szabad nemzetek között lehetséges, elméleti alapul szolgált a múltban és ma is, a kommunista pártok és a szocialista országok közötti elvi-, erkölcsi- és politikai normák fejlődéséhez. A függetlenség tiszteletben tartásának, a be nem avatkozás, a szuverenitás tiszteletben tartásának, a pártok munkásosztályuk és népük előtti felelősségének elvéről van szó. Egyedül ezen alapulhat a proletár nemzetköziség társadalmi-politikai tartalma, a különböző országok proletariátusa és élcsapatának erkölcsi és politikai viszonya között, függetlenül attól, hogy hatalmon vannak vagy nincsenek.

Egy nép nem lehet szabad mindaddig, míg a másik leigázza

A marxista elméletnek az osztály és nemzet viszonyára vonatkozó harmadik időtálló, értékes hagyatéka közvetlenül a nemzetek közötti viszonyra irányul. Marx szerint „egy nép nem lehet szabad mindaddig, míg a másikat leigázza." Ezzel kapcsolták össze legfőképpen a marxizmus klasszikusai az egyik ember másik által való kizsákmányolását, mint a nemzetek közötti kizsákmányolás megszüntetésének lényeges előfeltételét.

Ezzel tulajdonképpen eljutunk a történelmileg igazolt állításhoz: mindaddig míg létezik kizsákmányolás az emberek között, létezni fog a nemzetek között is. A kommunista pártok egymás közötti viszonyához, főképpen azokhoz, melyek hatalmon vannak, tulajdonképpen a szocialista országok közötti viszonyhoz az osztály, nemzet, árutermelés, értéktermelés, feltételei mellett az osztály és nemzet közötti viszony kérdése, ez a csoportrendszer képezi a társadalmi-politikai keretet, melyen belül fejlődik a marxista elmélet, a forradalmi gyakorlat. Az olyan új konkrét viszonyok rendszerének kereséséről van szó, melyek optimálisan semlegesítik az árutermelés objektív gazdsági törvényszerűségéből eredő ellentmondásokat, és amelyek a lehetséges határokon belül megszüntetik az autagonisztikus potenciájukat. A munkásosztály szocializmusért vívott harcában és a szocializmus építésében jelentkező különbségek oka és következménye az

osztály, a nemzet és az árutermelés létezése. Egyik személynek a másik által, s egyik nemzetnek a másik által történő kizsákmányolásának számos forrása van. A kizsákmányolás forrása az anyagi termelőerők fejlettségi szintjében rejlő különbségek, a termelőerők egyenlőtlen fejlődésében, kedvező, vagy kedvezőtlen összetétele, objektív fejlődési lehetősége.

Mindebből ítélve, történelmi értelemben vett hosszútávú fejlődésről, a szocialista erők kedvező helyzetéről van szó a világon. Az osztály- és nemzeti viszony a proletariátus forradalmi stratégiájának döntő tényezőjévé válik a szocializmusért vívott harcban, a szocializmus építésében, a kommunista pártok egymás közötti és általában a szocialista országok közötti viszonyokban, a proletariátusnak a szocializmus világfolyamattá való növekedéséért és a világ politikai és gazdasági rendszerének egységéért vívott harcában.

Az osztály és nemzet közötti viszony elméleti keretének lefektetésekor szem előtt kell tartani a klasszikusok még egy álláspontját. Arról a nézetükről van szó, mely szerint a munkásosztálynak, mint nemzeti erőnek és az össz nemzeti érdek képviselőjének ahhoz, hogy különbözzön a burzsoáziától, mint uralkodó osztálytól, meg kell szüntetni a kisajátítás előzetes módját. „A proletárok csak úgy ragadhatják kezükbe a társadalmi termelő erőket, ha megszüntetik önmaguk eddigi kizsákmányolási módját, s ezzel az eddigi összes kisajátítási módot. A proletariátus és a szocialista forradalom osztályfeladata szerintük magába foglalja és feltételezi a proletariátusnak, mint osztálynak önmaga által való megszüntetését, s ezzel a nemzet megszüntetését is: „az osztály megszűnésével megszűnik a nemzet is. Ezek az egymás között dialektikusan feltételezett történelmi folyamatok arra a végkövetkeztetésre utalnak, hogy az osztály és nemzet közötti viszony, mint a munkásosztály és a nemzet közötti viszony, mint a munkásosztály és a nemzeti érdek kifejezésének összessége tulajdonképpen a proletariátus szocializmusért vívott harca és a szocializmus osztálynélküli társadalommá való építése stratégiájának lényege.

Az osztály és nemzeti jelleg sikeres megoldásától függ a proletariátus forradalmi harcának eredményes kimenetele

A szocializmus világfolyamattá való fejlődésének történelme és a világ társadalmi-gazdasági viszonya rendszerének egysége bizonyítja, hogy ez a folyamat sem mentes az ellentmondásoktól. Az osztály és nemzet közötti viszony sikeres megoldásától függ a proletariátus forradalmi harcának kimenetele. A munkásmozgalom történelmében ebben az értelemben pozitív és negatív példákkal is találkozunk. A proletariátusnak a szocializmusért vívott forradalmi harcában a sikerekhez melléfogások, tévelygések és mellékutak kapcsolódnak. Az osztály vagy nemzeti jelleg egyoldalú előtérbe helyezése nem mozdítja előre a szocialista forradalom sikeres megvalósítását, a szocializmus, valamint a szocialista erők közötti viszony kiépítését. A kölcsönös feltételezettség és összefüggés, melyet mint láttuk,

már Marx és Engels elméleti munkásságukban meghatároztak, az alapvető irányító stratégia volt és marad is a munkásosztály szocializmusért vívott harcában és a szocializmus építésében. A kölcsönös feltételezettség és összefüggés nem teszi lehetővé sem az osztály- sem a nemzeti jelleg elhanyagolását, kizárja egy tényező előtérbehelyezését a proletariátus szocializmusért vívott forradalmi stratégiájában.

Lenin a cári Oroszországban a megváltozott nemzetközi és konkrét belpolitikai, gazdasági és szociális feltételek között működve továbbfejleszti a marxista elméletet és forradalmi gyakorlatot, s ebben az osztály- és nemzeti jelleg közötti viszony elméletét és gyakorlatát.

Lenin történelmi jelentőségű hozzájárulása

Marxtól és Engelstől eltérően, akik Európa iparilag fejlett országaiban éltek, melyekben a nemzet megalakulásának folyamata már befejezett volt, Lenin a többnemzetiségű, iparilag fejletlen országban élt és működött, ahol a nemzeti kérdés még megoldásra várt, fejlesztette az elméletet és a forradalmi gyakorlatot. A cári Oroszországban sok nép a leigázottak sorában volt, s egyeseknél közülük a nemzetté alakulás folyamata sem volt még befejezve.

Ilyen feltételek mellett a nemzeti kérdés objektíven felmerül, egyik alapvető kérdés a proletariátus osztályharcában. Az osztályharc és a szocialista forradalom győzelme a cári Oroszország jogtalan népeinek támogatásától függött. Ezt a proletariátus egyedül a szabadságért való jótállással, a különvállásra való önrendelkezési jog biztosításával kapta meg. A cári Oroszországban ezek voltak az alapvető belpolitikai, gazdasági és szociális feltételek, melyek befolyásolták, hogy a nemzeti kérdés a politikai vonal központjában álljon, a proletariátus szocializmusért vívott harcában.

A nemzetközi feltételek méginkább arra serkentik Lenint, hogy a nemzeti kérdésnek sokkal nagyobb figyelmet szenteljen. A kor történelmi jellegzetessége a gyarmaturalom elleni forradalom kezdete, a gyarmati népek felszabadulásáért folyó mozgalom. A nemzeti piac határainak megsemmisítésével a burzsoázia a burzsoá forradalom után, a gyarmati népek imperialista leigázójává válik. Megakadályozza nemzetté alakulásukat, elvágja politikai és gazdasági érvényesülésük fonalát. A nemzeti kérdés nemcsak a gyarmaturalom elleni forradalom alapvető problémái, a nemzeti felszabadulásért folyó harcban, hanem később is, a szociális felszabadulásért vívott harcáért is. A nemzeti és szociális felszabadulásért vívott harc összekapcsolásával a némzeti kérdés tartalma mindinkább bővül, megnyilvánulási formái sokasodnak. Teljességében a népek teljes érvényesüléséért, a gyors ipari fejlődésért, a különbségek megszüntetéséért, az iparilag fejlett és fejletlen országok közötti egyenjogú politikai és gazdasági viszonyokért folyó törekvés alkotó részévé válik.

Lenin történelmi jelentőségű hozzájárulása abban áll, hogy a nemzeti kérdés tudományos és politikai platformját kivonja a tradicionális elméleti

és politikai keretből, melyben az a burzsoá forradalom kérdése. Az ő érdeme, hogy a nemzeti kérdés bekerült az osztályharc világába, s ezzel a szocialista forradalom alkotó részévé vált.

Mivel nagy figyelmet szentel a nemzeti kérdésnek, Lenin megszüntet egy tudományos látszatot, melyet a történelem ráeröltet a marxista tudományra és forradalmi gyakorlatra is. A nemzeti kérdést bevezette a szocialista forradalom stratégiájába, s ezzel, Lenin a nemzeti kérdés megoldását osztály alapokra fektette. Szerinte a proletariátus forradalmi programjának kizárólag csak nemzeti értelmezése nem kielégítő, konzervatív. Ezzel igazolja Marx állítását, hogy a proletariátus teljes nemzeti felszabadulása csak a szocializmusban lehetséges, olyan feltételek között, amikor a munkásosztály a vezető társadalmi erő, a hatalmon levő osztály. A gyarmatok forradalmi mozgalmának tapasztalatával rendelkezve lehetségesnek tartotta, hogy ezeknek a mozgalmaknak haladó nemzetfelszabadító irányvonala van akkor is, ha polgári alapokról indulnak. A gyarmaturalom elleni forradalom történelme mindinkább bizonyítja Leninnek ezt az állítását. Lenin szerint a szocialista forradalom nemcsak a proletariátusnak a forradalma a burzsoázia ellen, hanem az összes leigázott népek harca az imperialista burzsoázia elnyomása ellen.

A nemzetközi szolidaritás feltétele az egyenlők szövetsége

Lenin történelmi érdeme nemcsak abban van, hogy bevezeti a nemzeti kérdést az osztályharc terén, hanem abban is, hogy hangsúlyt fektet az osztály- és nemzeti jelleg szerepére, a proletariátus szocializmusért vívott harcában.

Két történelmi jelentőségű elv

A gazdaságilag fejlett és fejletlen országok közötti viszony, valamint a közöttük lévő alárendeltség és kizsákmányolás kérdésének megvitatásakor Lenin felveti a kérdést: milyen a viszony a leigázó, kizsákmányoló nemzet proletariátusa és a leigázott, és elnyomó nemzet proletariátusa között. Ezzel olyan kérdést is felvet, mely a jelenkori feltételek mellett a proletariátus szocializmusért vívott harcának legfontosabb tényezője.

Ez a kérdés új inspiráció az osztály és nemzet közötti viszony elméletének és forradalmi gyakorlatának további kidolgozásához, mind a kommunista pártok közötti viszonyban általában, mind külön a szocialista országok közötti viszonyban. A szocialista országok közötti politikára a gazdasági elméletre és a forradalmi gyakorlatra a nemzetközi viszonyok kiépítésében az új elvek, politikai, erkölcsi és jogi normák kiépítésével az új megoldások keresése állandóan nyomást gyakorol, mely megoldások mind több szocialista tartalommal tendelkeznek az osztályi és nemzeti viszonyokban. Így Lenin hozzájárulásával a nemzeti kérdés politikai, gazdasági és szociá-

lis vetületei, („az osztály megszüntetésével megszűnik a nemzet is"), egyre szélesebb marxista alapot kaptak és kapnak a jövőben is, a szocialista forradalmak politikai célkitűzéseiben és a már hatalomra jutott munkásosztály szocializmusért vívott harcában.

Az ismert „Végrendelet" című jegyzeteiben Lenin követeli, hogy az osztály és nemzeti jelleg viszonyaiban kiinduló alapként fogadják el az objektív különbségeket a leigázó (nagy) nemzetek proletariátusa és a leigázott (kis) nemzetek proletariátusa helyzetében és érdekeiben, ugyanis az elsők, azaz a nagy és fejlett nemzetek feladata, nemcsak az hogy formálisan tiszteletben tartsák az egyenrangúságot, hanem a kis nemzetek számára kompenzálniuk kell az egyenlőtlenséget „mely magától érthetődően jelentkezik az életben." Kétségtelen, hogy a legfontosabb tényleges egyenlőtlenség, a leigázott és leigázó nemzetek munkásságainak gazdasági téren jelentkező egyenlőtlen helyzete a nemzetközi gazdasági viszonyokban.

Ilyen ismeret birtokában és ilyen állásfoglalás alapján Lenin arra a következtetésre jut, hogy a leigázó nemzet munkásai is „egy bizonyos mértékben bűnrészesei burzsoáziájuknak, a leigázott nemzetek munkásainak fosztogatásában."

Ezen viszonyok összességének igazi és igazságos megoldása után kutatva Lenin arra a következtetésre jut, hogy a leigázó nemzetek proletariátusának az a feladata, hogy harcoljon a leigázott nemzetek önrendelkezési jogáért, a különválásukért, politikai téren a teljes egyenjogúságért, valamint gazdasági téren a kizsákmányolás elleni viszonyokért. Ez két történelmi jelentőségű elv az osztály és nemzet, nemzeti és nemzetközi viszonyainak kialakulásában, a fejlett és gazdaságilag fejletlen nemzetek közötti viszonyokban. Ezek az elvek a proletariátus szociális és nemzeti felszabadulásáért, szocializmusért és szocializmus kiépítéséért vívott harcának új, stratégiai alkotó részei.

Ezekből az elméleti és politikai feltételekből kiindulva Lenin harcol a munkásosztály nemzetköziségének absztrakt felfogása ellen. Az ezzel kapcsolatos vitában Buharinnal két lehetséges veszélyre hívja fel a figyelmet: az első, a nemzet létezésének és önrendelkezési jogának elhanyagolása a különválásig, olyan döntő tényezők elhanyagolását vonja maga után, mely a következő: a különböző nemzetek proletariátusának osztályharca különböző feltételekben valósul meg, melyek különböző utakat feltételeznek az egyes népek fejlődésében. Ebben van Lenin ösztönzésének a lényege, hogy „semmit sem kell Moszkvában eldönteni." A nemzetköziség absztrakt felfogásának második veszélyét Lenin a nemzetközi viszonyok területén a német „szociálárulók" lehetőségében látja, amint arról beszélnek, hogy „a bolsevikok rájuk erőszakolják egységes rendszerüket, melyet a Vörös Hadsereg bajonétjain behozhatnak Berlinbe." Lenin a proletár internacionalizmus olyan politikai tartalma mellett száll síkra, melynek elméleti és politikai alapja a szabadság, az önkéntesség, a nemzeti egyenjogúság és a munkásosztály vezető társadalmi szerepe.

A proletár internacionalizmus társadalmi lényegét és tartalmát Lenin a különböző nemzetek proletariátusának viszonyaként és mint a nemzetek

közötti viszonyt fogja fel, amely a teljes szabadságon, önkéntességen és egyenjogúságon alapszik. Az így felfogott proletár internacionalizmus politikai és gazdasági tartalma, amellett, hogy az osztály és nemzeti jelleg szintézisén alapul a munkásosztály szocializmusért vívott harcában, történelmileg valószínűbb lehetséges konkrét társadalmi-politikai keretet, elméleti alapot ad a munkásosztály és élcsapata, a kommunista pártok, és a szocialista országok közötti viszonyok fejlődésében. Kétségtelen, hogy a munkásosztály nemzetközi szolidaritása a proletár internacionalizmus, Marx és Engels megállapítása szerint csak a szabad népek között lehetséges. „Az egyenlők szövetsége" a nemzetközi szolidaritás feltétele.

Az elvont internacionalizmus spanyolfal, mely mögött a szocializmus rejtőzik

A röpke visszapillantás Lenin osztály- és nemzeti jelleg felfogásáról rámutat, hogy Lenin a nemzeti jelleg problémáinak, s ezzel az osztály- és nemzeti jellegnek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított; nagyobb konkrétsággal viszonyult hozzájuk a forradalmi gyakorlat közvetlen követelményei miatt. Ezzel Lenin időtálló értékekkel gazdagította a marxista elméletet és forradalmi gyakorlatot, melyeknek jelentőségük van a proletariátus mai politikájában is a szocializmusért vívott harcban és a szocializmus építésében. Ez különösképpen a következő elméleti meghatározásaira vonatkozik: a nemzeti kérdés alkotó és elválaszthatatlan része a szocialista forradalomnak; a nemzetközi viszonyoknak minden nemzet jogának tiszteletben tartásán, a különválásig való önrendelkezési jogán kell alapulnia; az egyenjogúság és a kizsákmányolatlanság a proletariátus osztályharcának tartós értékei; a proletár nemzetköziség nem absztrakció, hanem a munkásosztály nemzetköziségének konkrét megnyilvánulási formája, mely az egyenjogúságon alapszik; az absztrakt nemzetköziség spanyolfal, mely mögött a Bolsevik párt nemzetisége rejtőzött; a munkásosztály nemzetközisége csak a szabadnépek viszonyában lehetséges; a munkásosztály szolidaritása a nemzetköziség megnyilvánulása stb.

Marx, Engels és Lenin gazdag elméleti fejtegetéseinek tanulmányozása alapján levonhatjuk a következtetést, hogy a szocializmus olyan társadalmi és osztály viszony, illetve olyan társadalmi-gazdasági viszony melyben a munkásosztály a vezető társadalmi erő, a nemzeti érdek képviselője. Ezért a szocialista társadalom természetesen ellentmondásokkal telített, amelyek vagy a régi társadalom maradványai, vagy építése folyamán merültek fel. Azokról az ellentmondásokról van szó, melyek a tulajdon, az árutermelés, az osztály, a nemzet létezésének stb. következményei. A szocialista forradalom győzelmével a proletariátus nem szüntetheti meg ezeket a kategóriákat. Ezek lényegében politikai, gazdasági és szociális tartalommal a szocialista társadalom mozaikjának alkotó részei maradnak a szocialista országok belső és egymás közötti, viszonyában és a kommunista pártok közötti viszonyban. Ezeknek a tényezőknek a tiszteletben tartásával tiszteletben tartjuk összes osztály- és nemzeti jellegű következményeiket is, a szocialis-

ta országok és kommunista pártok között, melyek ellentmondóak, s melyek mindebből kifolyólag hatni fognak a szocializmus osztálynélküli társadalommá való átalakulásának egész folyamatában.

Korunkban a szocialista társadalom, nemcsak a szocializmus első országában, hanem a többiekben is, kevés kivétellel (pl. Csehszlovákia) fejletlen anyagi termelő erők és társadalmi viszonyok talaján keletkezett. Ez komoly következményeket hagyott a teljesen marxista értelemben vett szocialista társadalmi viszonyok fejlődésében. A fejletlen anyagi termelő erők és a hangsúlyozott különbségek megbélyegezték a szocialista országok gazdasági fejlődését, komolyan meglassították a szocialista országok közötti politikai és gazdasági viszonyok szocialista tartalmának fejlődését. Ezek a körülmények meglassítják a világpiac rendszerének és struktúrájának fejlődését, s ezt a szocialista országok nem tudják teljes egészében elkerülni az egymás közötti gazdasági viszonyaikban. Az ilyen történelmi körülmények között az osztály- és nemzetiségi jelleg viszonya a szocialista országok közötti viszony szempontjából ellentmondásos, néha pedig feloldhatatlan ellentét.

Az osztály és nemzeti jelleg közötti ellentmondások közömbösek a társadalmi viszonyok számára a szocializmus fejlődésének mai történelmi szakaszában

Az osztály és nemzeti jelleg ellentmondásai a nemzetközi viszonyokban az egyes többnemzetiségű szocialista országban és a szocialista országok nemzetei közötti viszonyban nem tekinthetők a folyamat deformálódásainak, sem a kívülről ráeröltetett tényezők hatásainak. Ezek immanensek a társadalmi viszonyokban a szocializmus fejlődésének mai történelmi szakaszában.

A szocialista országok társadalmi erején áll, hogy ebben a folyamatban megszakítás nélkül, meghatározott szabályok és elvek alapján beépítsék a viszonyok megfelelő rendszerét az objektív ellentmondások megoldásáért, melyek a különböző nemzeti-, s ezzel különböző politikai és gazdasági érdekként is nyilvánulnak meg.

A munkásosztály ennek az immanens, kétszeresen is saját érdeknek, osztály- és nemzeti érdeknek megvalósításában ellentmondásokkal találkozik, melyek részben, mint már mondtuk, antagonista jellegűek. A proletariátus, hogy megvalósíthassa történelmi hivatását, a burzsoázia feletti győzelmet, szükségszerűen kezébe kell hogy vegye a nemzet sorsát, az új társadalmi, politikai és gazdasági feltételekben biztosítania kell a kizsákmányolás minden nemének megszüntetését, „az egyén egyén általi kizsákmányolását", (mint azt Marx mondja); hogy ilyen módon hozzájáruljon a nemzetek közötti kizsákmányolás megszüntetéséhez. Ismert az a történelmi tanulság, mely szerint a nemzetek közötti ellentmondások az uralkodó osztály érdekének következménye volt és marad is, hogy saját nemzetével rendelkezzék, hogy más nemzeteket kizsákmányolhasson. Levonva a ta-

nulságot, a proletariátus, a nemzettel való azonosulásban, aki győzött a forradalomban, a vezető erővé vált, mindig történelmi értelemben és konkrétan kell hogy biztosítsa a szocialista országok közötti viszonyok ellentmondásainak túlhaladását.

Emiatt kell elvárni, hogy a proletariátus és élcsapata a szocializmus világfolyamattá való fejlődésének folyamatában a nemzetközi gazdasági viszonyok rendszerében és összetételében új kritériumokat vezet be, melyek megszüntetik a proletariátus, és a nemzetek egymás közötti kizsákmányolását is.

A szocializmus fejlődését kísérő ellentmondások megértése kizárják azt a felfogást, mely szerint a nemzet a társadalom legtökéletesebb szervezete

A szocialista országok közötti nemzetközi gazdasági viszonyok fejlődésében az egyik nemcsak kívánatos, hanem szükséges előfeltétele a célok megvalósításához, hogy a munkásosztály, mint vezető erő rendelkezzék az összes munkatöbblettel. Így a proletariátus közvetlenül, nagyobb sikerrel valósítja meg a saját nemzeti és nemzetközi, osztályjellegű és nemzeti törekvéseit. A hatalmon levő proletariátus és a szocialista államok között alakult társadalmi viszonyok azt bizonyítják, hogy a munkásosztály se nem nemzetbarát se nem nemzetellenes. Ellenkezőleg, ebben a folyamatban a munkásosztály, mint vezető politikai erő érdekei azonosak a nemzet érdekeivel: amíg a munkásosztály létezik, mint osztály, harcolni fog a vezető szerepért saját nemzetében, s azonosítja osztályérdekét a nemzeti érdekkel.

Mindenekelőtt ebben van az osztály és nemzeti jelleg egysége a szocialista országokban, a szervezett hatalmat kezében tartó munkásosztály viszonyában. „A többletmunka egyesítése a szükséges munkával" lehetővé teszi, hogy a fejlődés folyamatában a proletariátus saját felszabadulását biztosítva elősegítse a nemzet elhalását. Ez egy olyan folyamat, amely a nemzet számára az állam funkciójában vagy általa megakadályozza, hogy egyedüli közvetítő legyen más nemzet proletariátusa között a nemzetközi gazdasági viszonyokban, és általában ezekben a viszonyokban. Ezt a funckiót fokozatosan, párhuzamosan és közvetlenül a proletariátus veszi át. Ezzel megnyílik az osztály és nemzeti jelleg fokozatos lényegbeli társadalmi átalakulása, melyben a proletariátus az egymás közötti viszonyokban mindinkább szubjektummá válik. Ez egy fejlődési folyamat, melyben a hatalmon levő proletariátus közötti és a szocialista országok közötti gazdasági viszonyok nem lehetnek egyedüli, és elsősorban a szocialista államok közötti közvetlen viszonyok, hanem a proletariátus, az egymás közötti kapcsolat hordozója között. Azért hangsúlyozzuk ki, hogy egy folyamatról van szó, mert abból a megállapításból kell kiindulni, hogy az államot semmilyen határozattal nem lehet megszüntetni. Az állam hosszú ideig jelen lesz, idővel mind kevésbé lesz a kényszer eszköze, s mindinkább mint kisegítő eszköz, a proletariátus törekvését támogatja az egymás közötti összekap-

csolódásban. A hatalmon levő proletariátus törekvéseinek szem előtt tartva az objektív ellentmondások összehangolásában a hatékonyabb és gazdaságosabb utat, a hatékonyabb stratégiát és taktikát, és a közöttük levő különböző nemzeti, gazdasági érdeket kell figyelembe vennünk.

A hegemonizmus a nacionalizmus megnyilvánulásának egyik formája

A szocializmus fejlődését kísérő ellentmondások tökéletesebb megértése kizárja azt a felfogást, mely szerint a nemzet a társadalom legtökéletésebb szervezete. A társadalmi fejlődés bizonyos fejlettségi fokán a szocializmusén is objektívan az. A proletariátus forradalmi harcának stratégiai célja viszont a fejlődés folyamatában a termelők asszociációja, az egymás közötti, nemzetközi, politikai és gazdasági összekapcsolódás és összefonódás marad. A proletariátusnak ez a stratégiai célja az osztály, és ezzel a nemzet megszüntetésével valósul meg. Ez a szocializmusból a kapitalizmusba való történelmi átalakulás pillanata.

A társadalmi fejlődés meghatározott fokán, meghatározott politikai és gazdasági viszonyok között a világon és egyes országok között a nemzeti állam keretet jelent, melyben az osztály- és nemzeti jelleg egysége nyilvánul meg a nemzetek közötti politikai és gazdasági viszonyokban. Ezzel meg is magyarázhatóak az olyan jelenségek, hogy meghatározott történelmi feltételek között arra is van példa, hogy maga a munkásosztály is ki volt téve nacionalista megterheléseknek. Ilyen helyzetek a jövőben is jelentkezhetnek. Ez csak kiegészíti az ellentmondások reális mozaikját, melyek a nemzetek közötti politikai és gazdasági viszonyok, az osztály és nemzet közötti szocialista tartamú viszonyok építésének útjában állnak.

A nacionalizmus a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokban nem kerülte el a szocialista országok közötti politikai, gazdasági viszonyokat sem. A nacionalizmus ezekben a viszonyokban két szélsőséges irányzat formájában jelentkezik. Egyik megnyilvánulási formája az a törekvés, hogy a gazdasági viszonyok rendszere és struktúrája által fenntarsták az egyenlőtlen jogviszonyokat az erős, iparilag fejlett és a nem eléggé fejlett országok között. A hegemonizmus csak a megnyilvánulási formák egyike. A nacionalizmus másik formája a nemzeti bezárkózásra, az autarchiára való törekvés, a munkásosztály szocialista szolidaritásának elhanyagolása az egymás közötti viszonyokban. Ilyen feltételek mellett a nemzeti állam leginkább a munkásosztály egységes képviselője, mely meghatározza, jobban mondva megakadályozza a proletariátusnak és internacionalista törekvéseinek egymásba szövődését.

A szupranacionális irányzatok elméleti és politikai kiindulópontjukat a proletariátus elvont nemzetköziségére alapozzák, ami nem következtethető egyértelműen a marxizmus klasszikusainak eredeti felfogásaiból. Az osztályérdek szembeállítása a nemzeti érdekkel és fordítva a fejlődés folyamán a nem szocialista irányzatokat erősíti, vagyis azokat az erőket, melyek

az osztály- és nemzeti érdeknek, a proletariátus egységes érdekének ellenségei. Az eddigi tapasztalat arra tanít bennünket, hogy erre vezethető vissza általában a bürokrácia gazdasági nacionalizmusa és egyben a szocializmusé is.

A nacionalizmus mint egyeduralmi törekvés

A nacionalizmus másik formája az önuralomra való törekvés, bezárkózás a nemzeti határok közé, ami annak a látszatnak az eredménye, hogy ez a legeredményesebb út és a legbiztonságosabb eszköz a nemzeti és osztályérdek megvédésére. Még ha igazolhatók is az ideiglenes intézkedések és akadályok a gazdaságilag fejletlen országok gyorsabb gazdasági fejlődése érdekében, az egyeduralmi politika mint elmélet, és mint ideológia konzervatív. A gazdasági nacionalizmus, ugyanúgy mint általában a nacionalizmus, egyike azoknak az előjeleknek, hogy a vezető politikai szerep a társadalomban nemcsak a munkásosztályé, hogy ez a szerepe veszélyben forog. Téves volna azonban a politikai és gazdasági nacionalizmust és megnyilvánulási formáit visszavezetni kizárólag a hatalom strukturális felosztása alapján a proletariátus, mint vezető erő és a bürokrácia között, a politikai rendszer tartalmának szemszögéből nézve és szükség esetén mint a lényegtelen feltételezések egyikét kell tekinteni. A gazdasági nacionalizmus a szocializmus kiépítéséért vívott harc anyagi feltételei mellett a fejlődés szintjében, vagyis az anyagi termelőerők fejlettségi fokában levő különbségekben talál táptalajra.

Az a tény, hogy a szocializmus társadalmi, politikai, gazdasági téren történelmileg az osztály, nemzet, állam és árutermelés fejlődési szakaszán kell hogy túlhaladjon, melyek a forradalommal nem szünhetnek meg, a nacionalizmus megjelenési lehetőségét, a marxistaellenes felfogások előretörését, az osztály- és nemzeti viszonyok elferdülését idézik elő. A munkásosztály a szocializmus építésének útján saját ellentmondásaival, ellentétes gazdasági érdekekkel, fejlődés folyamatában az egyes részeinek ellentéteivel küzd, melyek az objektív vagy intézményesített gazdasági egyenlőtlenségből erednek. Ezek az állandó jelenségek a munkásosztályt sokáig, a kommunizmusig kísérik a szocializmusért vívott harcában.

Ebből megállapítható, hogy a munkásosztály társadalmi lénye nem tökéletes, sőt ellenkezőleg, az nem is lehet mindaddig, míg osztályként létezik és ezzel egyidőben a nemzeti érdek hordozója, míg árutermelés, tulajdon, az osztály és nemzet közötti munkatöbblet átömlesztése létezik. Ezért rendkívül fontos a forradalmi gyakorlatban optimális megoldások után kutatni az említett ellentmondások mind gyorsabb és hatékonyabb túlhaladása és megoldása érdekében – vagy a közvetlen megállapodás alapján a munkásosztály és az egyes nemzetek között, vagy kizárólag a nemzeti állammal, mint közvetítővel, vagy a szocializmus fejlődési alaptényezőjének, belső és nemzetközi feltételeinek váltakozó függőségében.

Az eddig elmondottakból az a következtetés vonható le, hogy a társadalmi-gazdasági termelési viszony nem semleges, hanem ellenkezőleg aktív tényező az osztály- és a nemzeti viszony ellentmondásának megoldásában. A burzsoá forradalom és a kapitalizmusra jellemző termelési viszonyok a nemzet kialakulási és egyesülési tényezőjeként szerepeltek. Azonban a tőkés rendszer a meghatározott fejlődési fokán az egyes népek nemzetté alakulásának folyamatát megszakító erő, és gátolja a nemzeti felszabadító mozgalmat. Vezérelvévé válik a nemzeti egyenlőtlenség és a gazdasági kizsákmányolás a nemzetközi viszonyokban. A tőkés osztály, később pedig bürokráciája, azonosulva a nemzettel, de az állam is a nemzettel azonosulva (tézis az ún. nemzeti államról) kizsákmányoló rendszert állít fel elsősorban a saját munkásosztályával, később pedig más országok munkásosztályával és népeivel szemben.

A gazdasági nacionalizmus a modern világban, egyéb kevésbé fontos tényező mellett, a nemzeti állam minden osztályának és rétegének érdekrendszerét hangsúlyozva nyer túlhangsúlyozóbban támogatást. Ebben a nemzeti érdekrendszerben arra törekszenek, hogy az elnyomás és a más nemzetek kizsákmányolása igazi érdekét elkendőzzék. Ebben van a tőkés országok hatalmon levő osztályának közös érdeke is, noha az ellentmondásos is lehet.

A kommunista mozgalom kialakulásának és fejlődésének feltételei mély nyomokat hagytak az elméleti elvek és forradalmi gyakorlat fejlődési folyamatára az osztály és nemzeti viszonyok tekintetében. Mint ahogy említettük, a mozgalom az elképzelések szerint annak idején az „egységes nemzetközi munkáspártként" alakult meg, megfelelő intézményesített alapra volt szükség működéséhez, mint amilyen a demokratikus centralizmus nemzetközi síkon a kommunista pártok közötti viszonyban a Harmadik Internacionálé stb.

Az önálló, a feltételekhez alkalmazkodó stratégiára és taktikára való törekvés, a nemzetközi viszonyok egyenrangúságára való törekvés, a nemzeti érdek azonosítása az uralkodó párt vagy az ország nemzeti erejét képező párt érdekeivel, alkalmazkodást, az osztály és nemzeti viszony új értelmezését követeli meg. Az újonnan létrejött feltételeknek megfelelő értelmezést igényel.

A forradalmi gyakorlat a világ megváltozott politikai, gazdasági és szociális körülményei között, mint a szocialista forradalom győzelmének és a számos szocialista ország megalakulásának eredménye a marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat előtt felveti világ- és benne a szocialista országok kommunista pártjai közötti viszony elvei kialakításának, valamint az osztály és a nemzet közötti viszonyok, a nemzeti és a nemzetközi viszonyok kérdését.

A marxista felfogásból kiindulva – mely szerint a nemzeti kérdés lényegében osztályjellegű, vagyis a nemzet a társadalom osztályösszetételének formája, és el fog tűnni az osztállyal párhuzamosan – , az az elfogadható

következtetés vonható le, hogy az osztály- és nemzeti ellentétek kísérni fogják a szocializmust egészen a megszűnéséig, mint a társadalmi kategória. Minden bizonnyal valóságos társadalmi-történelmi keretről van szó, melyben fejlődni fog a kommunista pártok és a szocialista országok közötti viszony is.

(Borba, 1976. július 19. 20. 21. és 22.)

Fordította *Csula Mária*